

ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА
LITERARY SCIENCE

УДК 821.161.3
<https://doi.org/10.29235/2524-2369-2023-68-1-44-52>

Паступіў у рэдакцыю 04.11.2022
Received 04.11.2022

Л. Г. Дуктава

*Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск, Беларусь*

**КУЛЬТУРНЫЯ КОДЫ Ў МАСТАЦКІМ ТВОРЫ:
АСНОЎНЫЯ ПАДХОДЫ ДА КЛАСІФІКАЦЫ**

Анотацыя. Подчеркнута актуальнасць разгляду культурных кодаў у рэяде савремених гуманітарных дысцыплін, ахарактэрызаваны асновныя падыходы к вызначэнню тэрміна «культурны код»: 1) на ўзрвне языка; 2) падход, котры аснован на семіотычэскай канцэпцыі культуры, кгда паняты культурнага кода гранічыт с панятыямі архетыпа, сімвала, знака; 3) тэрмін «культурны код» разглядываецца вміесе с такімі панятыямі, как «нацыянальнае міравоззрэнне», «асобненосты нацыянальнага міропоніманія» і «нацыянальная ідея».

Разглядзены класіфікацыі культурных кодаў В. Красных, Г. Багаўтдынавай, М. Ковшовай, Т. Леонтьевай, Н. Степановай, С. Санько, В. Масловай, М. Піменовай і др. В класіфікацыях насчытаецца ад чатырех до нескількіх дзясяткаў відаў культурных кодаў: антропоморфны, астранамічэскі, біяморфны, духоўны, зоморфны, календарна-хроналагічэскі, колькаствены, ландшафтны, пішэвай, прадметны, прастранствены, расцітэльны, соматічэскі, тэмпаральны, фізыка-геаграфічэскі, фітаморфны, флорыстычэскі і др. В цэлом, культурныя коды как носітэлі культурна-маркіраванай інфармацыі пазваляюць ідэнтыфіцаваць асобненосты сістэмы вглядаў, цэннастэй вызначэнай групы абаства. Іспользавацы пісатэлямі культурных кодаў напаврвлена на то, чтабы набаляе ярка донесты свой мыслы рэцыпіенту, і, нааборот, незнацы культурных кодаў прэпятствуюць інтэрпрэтацыі худохэствэннага прызвэдэння.

Ключевые слова: культурны код, лінгвокультурны код, літэратурнае прызвэдэнне, нацыянальная ідэнтычнасць

Для цытавання: Дуктава, Л. Г. Культурныя коды ў мастацкім творы: асновныя падыходы да класіфікацыі / Л. Г. Дуктава // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 2023. – Т. 68, № 1. – С. 44–52. <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2023-68-1-44-52>

Liubou G. Duktava

*Center for the Belarusian Culture, Language and Literature researches
of the National Academy of Belarus, Minsk, Belarus*

CULTURAL CODES IN THE ART: BASIC APPROACHES TO CLASSIFICATION

Abstract. The article emphasizes the relevance of considering cultural codes in a number of modern humanitarian disciplines, characterizes the main approaches to the definition of the term “cultural code”. First, at the language level. Secondly, an approach that is based on the semiotic concept of culture, when the concept of a cultural code borders on the concepts of an archetype, symbol, sign. Thirdly, the concept of “cultural code” is considered together with such concepts as “national worldview”, “peculiarities of the national worldview” and “national-analytical idea”.

The study considers the classifications of cultural codes by V. Krasnykh, G. Bagautdinova, M. Kovshova, T. Leontieva, N. Stepanova, S. Sanko, V. Maslova, M. Pimenova and others. In the studies, there are from four to several dozen types of cultural codes: anthropomorphic, astronomic, biomorphic, spiritual, zoomorphic, calendar-chronological, quantitative, landscape, food, object, spatial, vegetative, somatic, temporal, physical-geographical, phytomorphic, floristic and etc. In general, cultural codes as carriers of culturally marked information make it possible to identify the features of the system of views and values of a certain group of society. The use of cultural codes by writers is aimed at conveying their thoughts to the recipient most clearly and, conversely, ignorance of cultural codes hinders the interpretation of a work of art.

Keywords: cultural code, linguocultural code, literary work, national identity

For citation: Duktava L. G. Cultural codes in the art: basic approaches to classification. *Vesti Natsyynal'nai akademii navuk Belarusi. Seryia humanitarnykh navuk = Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus. Humanitarian Series*, 2023, vol. 68, no. 1, pp. 44–52 (in Russian). <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2023-68-1-44-52>

Уводзіны. Вывучэнне культурных кодаў у мастацкім творы з’яўляецца адным з актуальных пытанняў сучаснага літаратуразнаўства. Даследаванню выкарыстання культурных кодаў у мастацкай літаратуры прысвечаны навуковыя працы А. Белаазэравай, Т. Болдыравай, Л. Калугінай, А. Мельнікавай, Т. Шамякінай і інш.

Важным пытаннем з’яўляецца вылучэнне відаў культурных кодаў. Існуюць розныя падыходы да іх класіфікацыі. Каштоўнасць даследавання культурных кодаў вымяраецца і павелічэннем колькасці сфер, дзе яны ўсвядомлена выкарыстоўваюцца. Паняцці «культурны код», «код» вывучалі даследчыкі семіётыкі [1], тэорыі камунікацыі [2], культуралогіі [3–6], лінгвакультуралогіі [7–11], псіхалінгвістыкі [12], кагнітыўнай лінгвістыкі [13], этналогіі і фалькларыстыкі [14–20], сацыялогіі [21], эканомікі [22], літаратуразнаўства [23–28] і інш.

Даследаванне культурных кодаў сутыкаецца з сур’ёзнай праблемай – адсутнасцю агульнапрызнанага падмурка для класіфікацыі. Мэта дадзенага артыкула – вызначэнне асноўных падыходаў да вылучэння відаў культурных кодаў у гуманітарных даследаваннях.

Асноўная частка. У сучасным гуманітарным дыскурсе «культурны код» разглядаецца ў звязцы з іншымі паняццямі. Паняцце «код» прысутнічае ў трансмісійнай мадэлі камунікацыі, для якой характэрным з’яўляецца факт наяўнасці пэўнага зместу і інтэнцыі (намеру) яго перадачы. Мадэль камунікацыі, распрацаваная лінгвістам і літаратуразнаўцам Р. Якабсанам, уключае працэсы кадыфікацыі і дэкадыфікацыі паведамлення, а таксама такія элементы, як адрасант, адрасат, паведамленне, код. З мэтай эфектыўнасці камунікацыі адрасант і адрасат павінны карыстацца адным кодам. У іншым выпадку няведанне кода з боку адрасата можа прывесці да адказу ад успрымання паведамлення ці да няправільнай расшыфравкі паведамлення. Падчас камунікацыі, якая адбываецца ў мастацкай прасторы, выкарыстоўваюцца розныя культурныя коды, якія можна класіфікаваць у залежнасці ад іх унутранага зместу. Аналізуючы выкарыстанне паняцця «культурны код» у сучасных гуманітарных даследаваннях, можна вылучыць тры падыходы да вызначэння яго асаблівасцей і функцыянавання.

Па-першае, на ўзроўні мовы. Сярод лінгвістаў да разгляду феномена культурнага кода звярталіся С. Талстая, В. Целія, В. Красных, В. Маслава, М. Піменава і інш. Пры гэтым у працах даследчыкаў назіраецца выкарыстанне паняццяў «культурны код», «лінгвакультурны код» як сінанімічных. Ідэя лінгвакультуралагічнага апісання фразеалагізмаў належыць В. Целію, сутнасць якой заключаецца ў тым, што асновай культурнай інтэрпрэтацыі фразеалагізма з’яўляецца суаднесенне яго слоў-кампанентаў з культурнымі кодамі (антропным, зааморфным, раслінным, прыродным, артэфектыўна-рэчавым, рэчыва-касцюмным, гастронамічным, архітэктурным, духоўным (рэлігійна-антрапаморфным), рэлігійна-артэфектыўным, часавым, прасторавым, колькасным, колеравым, цялесным). Напрыклад, рускамоўныя фразеалагізмы «каша в голове», «котелок варит», «на десерт» мэтазгодна разглядаць у межах гастронамічнага кода, а такія фразеалагізмы, як «ни кола ни двора», «крыша едет», «ума палата» – у межах архітэктурнага кода.

Мае рацыю В. Маслава, калі адзначае, што «коды культуры ствараюць сістэму каардынат, якая задае эталоны культуры. Іх рэканструкцыя па матэрыялах мовы дапамагае ўзнавіць асаблівасці ўспрымання і разумення з’яў свету і чалавека – як самога сябе, так і іншых. Адзінкай, якая з’яўляецца складнікам лінгвакультурнага кода, можа быць адна лексема або іх сукупнасць, але пры гэтым яна з’яўляецца адным вобразам. Перш за ўсё гэта сфера вобразнай лексікі, фразеалогіі і параміялогіі, у якіх увасабляецца цэлы шэраг культурных кодаў і субкодаў. <...> Гласарый культурных кодаў складаюць культурныя канцэпты, якія маюць цэласны, лагічны і вобразны аспекты» [8, с. 50].

У працы «Коды лінгвакультуры» В. Маслава і М. Піменава акцэнтуюць увагу на тым, што развіццё культурнага кода заўсёды ідзе за працэсам «пераацэнкі каштоўнасцей»: «Коды культуры – гэта спецыфічны для кожнай культуры набор спосабаў сацыяльнай практыкі, звод каштоўнасцей і правіл гульні калектыўнага існавання, выпрацаваная людзьмі сістэма нарматыўных і ацэначных крытэрыяў, праз якія народ спасцігае свет. Гэта сукупнасць рэалій, якія выяўляюць пэўныя культурныя сэнсы і каштоўнасці. Параўнаем: «сякера» як хатні інструмент і «сякера вайны» як сімвал ваенных дзеянняў. <...> У чалавека, які нарадзіўся і выхаваны ў пэўным асяродку, фарміруецца перцэптыўная «выява», у якой заключаны культурна-спецыфічны змест пэўнага паняцця» [7, с. 3].

Па-другое, падыход, які заснаваны на падмурку семіятычнай канцэпцыі культуры, калі паняцце культурнага кода мяжуе з паняццямі архетыпа, сімвала, знака. «Код культуры можа быць вызначаны як «сетка», якую культура «накідвае» на наваколле, вычляняе, катэгарызуе і ацэньвае яго. Коды культуры суадносяцца са старажытнымі архетыпічнымі ўяўленнямі чалавека», – адзначае В. Красных [12]. Д. Гудкоў і М. Каўшова прапануюць наступныя тлумачэнні паняццяў «код» і «культурны код»: «Кодам задаецца значнасць знака, а інтэрпрэтатар гэту значнасць “расшыфроўвае”, гэта азначае, што ён разумее знак» [17, с. 7]. Пад культурным кодам даследчыкі разглядаюць сістэму знакаў матэрыяльнага і духоўнага свету, якія сталі «носьбітамі культурных сэнсаў, у працэсе асваення чалавекам свету яны ўвасобілі ў сабе культурныя сэнсы, якія “прачытваюцца” ў гэтых знаках» [17, с. 8].

Да культурных кодаў у практычнай дзейнасці на ўзроўні тэксту, візуальных кампанентаў звязваюцца маркетологі, прадстаўнікі рэкламнага бізнесу, брэндзінгу. Французскі даследчык у сферы маркетынговых камунікацый К. Рапай у кнізе «Культурны код. Як мы жывём, што купляем і чаму» разумее гэтак паняцце як «культурнае падсвядомае»: «Культурны код – гэта падсвядомы сэнс той або іншай рэчы або з’явы, няхай гэта машына, ежа, адносіны, нават краіна ў кантэксце культуры, у якой мы выхаваны» [29, с. 16–17].

Вылучэнне відаў культурных кодаў пры інтэрпрэтацыі літаратурных твораў, асэнсаванні культурных з’яў пры правядзенні культуралагічнага аналізу дазваляе вызначыць асаблівасці светапогляду пэўнай групы грамадства. У даследаванні «Коды японскай культуры» Н. Ізогава разглядае «культурны код» як сістэму каардынат, своеасаблівы шэфр, які дазваляе апісаць дынаміку культурнага развіцця [30]. Сярод культурных кодаў пры правядзенні культуралагічнага аналізу кодаў Японіі былі разгледжаны наступныя: духоўны код (пытанні рэлігіі, ідэнтычнасці, маральна-этычныя каштоўнасці і інш.), камунікатыўны код (этнакультурныя асаблівасці ў працэсе камунікацыі, інтэрнэт-камунікацыя ў Японіі і інш.), прыродна-ландшафтны код (заалагічны, энтамалагічны, фларыстычны коды), гастронамічны код, код паўсядзённасці (стаўленне да грошай, задзякальны каляндар, маркеры побытавай культуры і інш.), антрапанімічны код. Такая класіфікацыя адрозніваецца ад лінгвістычных і этнаграфічных канцэпцый.

Адзін з падыходаў для вызначэння сістэмы культурных кодаў звязаны з вылучэннем катэгорый культуры. Н. Мяркулава адзначае, што дэтальвая тыпалагізацыя культурных кодаў магчыма пры ўмове разгляду базавых катэгорый культуры: «Культурны код як сутнасць – элемент ментальнасці канкрэтнай супольнасці, які ўключае асноўныя паняцці, устаноўкі, каштоўнасці нормы, неабходныя для разумення тэкстаў культуры (элемент псіхікі чалавека); ён дае магчымасць пераходу ад значэння (агульнапрызнанага абазначэння якога-небудзь прадмета або з’явы) (элементы мовы канкрэтнай культуры). Як з’ява культурны код уяўляе сабой апрадмечванне пазначаных ментальных структур у аб’ектывавальных выніках чалавечай дзейнасці ў вербальнай і невербальнай культуры, у паводзінах, звычаях, традыцыях і вераваннях, міфалогіі, фальклору, мастацтве. Такім чынам, для рэканструкцыі культурнага кода пэўнага аб’екта або паняцця неабходна супаставіць яго са значэннем і сэнсам у пэўнай культурнай сістэме, засноўваючыся на інфарматыўнай крыніцы даследавання – аб’ектывавальным выніку дзейнасці чалавека» [9, с. 287–288].

У даследаванні «Генезіс, дэфініцыя і тыпалагічныя характарыстыкі паняцця “культурны код” у гуманітарным дыскурсе» Н. Мяркулава вылучае пятнаццаць катэгорый культуры: разуменне месца чалавека ў сістэме светабудовы; характар улады (дзяржаўнай) і адносіны да яе; рэлігія, сацыяльны інстытут царквы і адносіны да іх; вера чалавека, суаднясенне натуральнага і звышнатуральнага, свету зямнога і іншага свету і адносіны да гэтага разумення, а таксама перажыванне смерці; вобраз прыроды і спосабы ўздзеяння на яе; успрыманне прасторы і часу, а таксама звязаная з гэтым трактоўка гістарычнага працэсу; адносіны да свабоды (свабода, падпарадкаванасць; воля і няволя); закон і адносіны да яго; роўнасць і няроўнасць, адносны да іх; патрыятызм; гонар і адносіны да яго; сацыяльныя ўстаноўкі (дзяцінства, старасць, сям’я і інш.); цялеснасць (намінацыі, звязаныя з цэлам чалавека адносіны да яго); адносіны да свету рэчаў (да працы, уласнасці, багацця, сфер дзейнасці); устаноўкі на новае, нетрадыцыйнае (традыцыйныя/інавацыйныя культуры); адносіны да бытавання розных відаў крыніц інфармацыі (вусная/пісьмовая і інш.).

Аналізуючы дадзеную класіфікацыю катэгорый культуры, мэтазгодна суаднесці іх з відамі культурных кодаў. Напрыклад, з катэгорыяй «вобраз прыроды і спосабы ўздзеяння на яе» звязаны некалькі культурных кодаў: анімічны (вобразы з’яў прыроды), раслінны, зааморфны. З катэгорыяй «успрыманне прасторы і часу ў звязцы з трактоўкай гістарычнага працэсу» можна суаднесці тэмпаральны, прасторавы коды, з катэгорыяй «цялеснасць» – цялесны код. У межах катэгорыі «адносіны да свету рэчаў (да працы, уласнасці, багацця, беднасці, сферы дзейнасці)» мэтазгодна разглядаць аб’ектны, прадметны культурны коды.

М. Эпштэйн у якасці базіснага крытэрыю для вылучэння культурных кодаў прапануе разглядаць першапачаткова як адзінку мыслення, «якая аб’ядноўвае самыя агульныя і ўстойлівыя прыкметы мноства з’яў для ўвасаблення ў адным слове як найменшай самазначнай адзінкі мовы» [31, с. 17]. Пры гэтым асноўнай асаблівасцю першапачаткова даследчык называе «сэнсавую энергію», калі найбольшае выказана ў найменшым: «Мінімальны знак (адно-адзінае слова) заключае ў сабе максімум разумовага зместу» [31, с. 17]. М. Эпштэйн вылучае наступныя першапачатковыя: вар’яцтва, неўміручасць, будучыня, вера, вечнасць, рэч, віна, улада, магчымае, узрост, геній, глыбіня, сум, дом, душа, жаданне, жыццё, жудаснае, гульня, інтэлігенцыя, цікавае, кніга, лёгкасць, каханне, малое, маўчанне, мудрасць, мысленне, народ, настрой, нішто, новае, абаяннае, крыўда, абалонка, вобраз, пісьмо, пошласць, паэтычнае, пустэча, рэальнасць, рэўнасць, радзіма, слова, смерць, падзея, сумленне, свядомасць, лёс, творчасць, цела, нуда, здзіўленне, розум, замілаванне, чалавек, чысціня, чытанне, пачуццё, цуд.

Такім чынам, вылучэнне культурных кодаў звязана з агульнымі ўяўленнямі і ўстаноўкамі, дзякуючы якім людзі ўспрымаюць і асэнсоўваюць усё, што сустракаецца ў жыцці.

Па-трэцяе, пачаткова «культурны код» разглядаецца ў сукупнасці з асаблівасцямі культурнай парадыгмы нацыі. Беларуская даследчыца А. Мельнікава ў манаграфіі «Канцэптуалізацыя нацыянальнага ў беларускай прозе першай трэці ХХ стагоддзя» вызначае асноўную функцыю культурных кодаў у прыгожым пісьменстве як транслятару глыбінных сэнсаў пэўных з’яў у нацыянальнай свядомасці. Расійскі даследчык М. Крычэўскі ў даследаванні «Рускія глыбінныя скрэпы: культурны код нацыянальнага характару» выкарыстоўвае пачаткова «культурны код» у звязцы з разглядам менталітэту, традыцый, мовы. Казахскія даследчыкі А. Хазбулатаў, М. Султанава прапанавалі разглядаць культурны код як складнік з сямі кампанентаў: спадчына, традыцыі, звычаі, мова, сям’я, гаспадарчая сістэма (жыццёвы ўклад), святы. Кадзіраванне культурнай прасторы мэтазгодна разглядаць з выяўленнем асаблівасцей нацыянальнага характару, які з’яўляецца спецыфічным для кожнага этанасу.

У цэлым, прыхільнікі дадзенага падыходу падкрэсліваюць шчыльную сувязь пачаткова «культурны код» з такімі пачаткамі, як «нацыянальны светапогляд», «асаблівасці нацыянальнага светаадчування» і «нацыянальная ідэя».

Класіфікацыі культурных кодаў. У розных даследаваннях налічваюць ад чатырох да некалькіх дзясяткаў відаў культурных кодаў: аксіялагічны, анатамічны, антрапаморфны, аперацыйны, астранамічны, атрыбутыўны, біяморфны, вегетатыўны, гастронамічны, геафізічны, гісторыка-сацыяльны, духоўны, дэндралагічны, жывёльны, зааморфны, ідэалагічны, каляндарна-храналагічны, касмаграфічны, квантарны, колеравы, ландшафтна-тапаграфічны, ландшафтны, лікавы, метэаралагічны, натуралістычны, персанажны, прадметны, прасторавы, раслінны, рэчыўна-элементарны, рэчыўны, саматычны, тэмпаральны, фауністычны, фізіка-геаграфічны, фітаморфны, фларыстычны, харчовы, хімічны, часавы, эмацыянальна-характаралагічны, этнаморфны і інш. Віды культурных кодаў прадстаўлены ў табл. 1.

Разам з кодам даследчыкі выдзяляюць субкоды. В. Маслава адзначае, што «культурны код мае і субкоды, іерархія якіх складае вобразную сістэму культуры» [8, с. 52].

Адно з падрабязных класіфікацый прывёў айчыны даследчык С. Санько, які сярод кодаў, уласцівых традыцыйнай культуры, вызначыў наступныя:

1) *персанажны*, «які ўключае багоў, святых, на якіх былі перанесены функцыі колішніх багоў, легендарныя або міфалагізаваныя гістарычныя асобы; персанажы песняў і паданняў; вобразы іншаземцаў, дэманічных істот, персанажы, звязаныя з нячыстай сілай; асобы паводле іх сацыяльнага (сямейнага, прафесійнага і г. д.) статусу» [18, с. 9];

Табліца 1. Асноўныя падыходы да класіфікацыі кодаў у гуманітарных даследаваннях

Table 1. The main approaches to the classification of codes in the humanities

Даследчык	Від кодаў
В. Красных	Саматычны, прасторавы, часавы, прадметны, біяморфны, духоўны
Г. Багаўтдзінава	Антрапаморфны, біяморфны, аб'ектны, анімичны, міфалагічны, тэмпаральны
М. Каўшова	Анатамічны, саматычны, зааморфны, раслінны, прадметны, харчовы, касмічны і інш.
Т. Лявонцьева	Заалагічны, фізіёлага-саматычны, антрапалагічны, батанічны, прадметны, прыродна-метэаралагічны, кулінарна-гастранамічны
Г. Мезенка	Тапаморфны, антрапаморфны, фізіка-геаграфічны, фларыстычны, фаўністычны, эмацыянальна-характаралагічны, колеравы і тэмпаральны
Н. Сцяпанав	Антропны, зааморфны, раслінны, гастранамічны, цялесны, часавы, прасторавы, архітэктурны, выяўленчы (выяўленчага мастацтва)
С. Санько	Персанажны, касмаганічны, ландшафтна-тапаграфічны, каляндарна-храналагічны, астранамічны, метэаралагічны, антрапамарфічны, жывёльны (падкоды – тэрыялагічны, арніталагічны, іхтыялагічны, энтамалагічны), раслінны, рэчыва-элементарны, рэчыва-знадбенева код (падкоды – вопратка, прылады працы, посуд, хатняе начынне і інш.), гастранамічны, лікавы, аперацыйны, атрыбутыўны
В. Целія	Антропны, зааморфны, раслінны, прыродны, артэфактыўна-рэчавы, рэчыва-касцюмны, гастранамічны, архітэктурны, духоўны (рэлігійна-антрапаморфны), рэлігійна-артэфактыўны, часавы, прасторавы, колькасны, колеравы, цялесны
В. Маслава, М. Піменава	Стыхійны, рэчыўны, харчовы, прадметны, вегетатыўны, вітальны, саматычны, перцептыўны, зааморфны, антрапаморфны, каларатыўны, прасторавы, тэмпаральны, духоўны

Заўвага. Табліца складзена на аснове ўласнай распрацоўкі аўтара, а таксама на падставе наступных крыніц: [12, с. 233; 32, с. 19–21; 33, с. 3–48; 34, с. 9–15; 16, с. 99–108; 35, с. 32; 18, с. 9; 7, с. 74–147].

2) *касмаганічны*, «які апісвае буйнамаштабную структуру Космасу ў цэлым (неба, паветра, зямля, свет, пекла, вырай і г. д.)» [18, с. 9];

3) *ландшафтна-тапаграфічны*, які вызначаны ў класіфікацыях іншых даследчыкаў, мае сінанімічныя назвы «ландшафтавы», «фізіка-геаграфічны», «прасторавы» і інш.;

4) *каляндарна-храналагічны*, які, паводле іншых класіфікацый, называецца «часавы», «тэмпаральны». Дадзены код звязаны з «семіятызацыяй моматаў ці адрэзкаў часу (дзень, ноч, поўнач, поўдзень, усход Сонца, заход Сонца, квадры Месяца, дні тыдня, асноўныя каляндарныя святы)» [18, с. 9];

5) *астранамічны*;

6) *метэаралагічны*, звязаны з такімі з'явамі прыроды, як дождж, снег, вихор і інш.;

7) *антрапамарфічны*, што ў іншых сістэмах кодаў разглядаецца як саматычны;

8) *жывёльны* код даследчык выдзяляе разам з падкодамі: тэрыялагічным, арніталагічным, іхтыялагічным, энтамалагічным. Сярод іншых падыходаў да класіфікацыі кодаў прысутнічаюць наступныя назвы жывёльнага кода: фаўністычны, зааморфны, анімалістычны;

9) *раслінны*, паводле іншых класіфікацый, – фларыстычны, фітаморфны;

10) *рэчыва-элементарны* (агонь, вада, зямля, паветра);

11) *рэчыва-знадбенева* (падкоды – вопратка, прылады працы, посуд, хатняе начынне і інш.);

12) *гастранамічны* (у іншых класіфікацыях – харчовы);

13) *лікавы*;

14) *операцыйны*, звязаны «з семіятызацыяй тых або іншых працоўных або рытуальных дзеянняў (абрады, гульні, абрадавыя дзеянні, знакавыя паводзіны і г. д.)» [18, с. 9];

15) *атрыбутыўны*, які «апісвае адзнакі, уласцівасці і якасці (лысы, голы, правы/левы, цот/няцот, колеры і г. д.)» [18, с. 9].

Такім чынам, прааналізаваўшы класіфікацыі, можна вылучыць адрозненні ў назвах культурных кодаў (табл. 2).

Разгляд прапанаваных класіфікацый дазваляе зрабіць выснову аб актуальнасці ўніфікацыі вызначэння відаў культурных кодаў.

Культурны код у мастацкім творы неабходна разглядаць скрозь прызму яго ідэйнай скіраванасці. Сярод літаратуразнаўчых і мовазнаўчых даследаванняў выкарыстання культурных кодаў у творах прыгожага пісьменства пашыраны працы, скіраваныя на вызначэнні культурных

Табліца 2. Віды культурных кодаў у класіфікацыях
(на прыкладзе катэгорый «час», «прастора», «фаўна», «флора»)

Table 2. Types of cultural codes in classifications
(for example, the categories «time», «space», «fauna», «flora»)

Катэгорыя	Від кодаў	Даследчыкі, якія выдзяляюць дадзеныя коды ў класіфікацыях
Час	Часавы	В. Красных, В. Целяя, Н. Сцяпанавы
	Тэмпаральны	В. Маслава, М. Піменава, Г. Мезенка
	Каляндарна-храналагічны	С. Санько
Прастора	Фізіка-геаграфічны	Г. Мезенка
	Ландшафтна-тапаграфічны	С. Санько
	Прасторавы	В. Красных, В. Маслава, М. Піменава, В. Целяя, Н. Сцяпанавы
Фаўна	Жывёльны	С. Санько
	Фаўністычны	Г. Мезенка
	Зааморфны	М. Каўшова, В. Маслава, М. Піменава, В. Целяя, Н. Сцяпанавы
	Заалагічны	Т. Лявонцьева
Флора	Раслінны	М. Каўшова, В. Целяя, С. Санько, Н. Сцяпанавы
	Вегетатыўны	В. Маслава, М. Піменава
	Фларыстычны	Г. Мезенка
	Батанічны	Т. Лявонцьева

Заўвага. Табліца складзена на аснове ўласнай распрацоўкі аўтара.

кодаў у паэзіі. А. Раманаў у дысертацыі «Культурныя коды ў лірыцы Я. Шварца» разглядае цялесны, прасторавы, часавы, біяморфны, рэчыўны коды. Даследаванню культурных кодаў у творчай спадчыне У. Высоцкага прысвечана праца Л. Калугінай «Паэзія Уладзіміра Высоцкага і заходне-еўрапейская літаратура Сярэднявечча і Адраджэння: узаемадзеянне культурных дыскурсаў і культурных кодаў». В. Маслава адзначае, што верш – гэта перш за ўсё тэкст, які створаны не толькі на базе вербальнай мовы, але і на падмурку шэрагу культурных кодаў: «Глыбока зразумець паэтычны тэкст можна толькі ў тым выпадку, калі рэцыпіент валодае не толькі вербальнай мовай, але і тым культурным кодам, якім карыстаецца паэт» [8, с. 50–51]. П. Суворавы ў манаграфіі «Культурныя коды ў вершаваным тэксце» разглядае асаблівасці адлюстравання шэрагу шматлікіх сэнсаў у мастацкім творы. Даследчыца адзначае, што вызначэнне парадыхматыкі культурнага кода і кірункаў яго асацыятыўна-канцэптэуальнай эксплікацыі мэтазгодна разглядаць з улікам узаемасувязі паміж канцэптасферай культуры, моўнай карцінай свету, мастацкім тэкстам і моўнай асобай.

Высновы. Такім чынам, культурныя коды як носбіты культурна-маркіраванай інфармацыі дазваляюць ідэнтыфікаваць асаблівасці сістэмы поглядаў і каштоўнасцей пэўнай групы грамадства. Існуюць розныя падыходы да класіфікацыі культурных кодаў. Выкарыстанне творцамі культурных кодаў скіравана на тое, каб найбольш ярка дадасці свае думкі да рэцыпіента, і, наадварот, няведанне культурных кодаў перашкаджае інтэрпрэтацыі твора.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Бразговская, Е. Е. Языки и коды. Введение в семиотику культуры: учеб. пособие / Е. Е. Бразговская. – Пермь: Перм. гос. ин-т искусства и культуры, 2008. – 209 с.
2. Торгунакова, Е. В. Основы теории коммуникации [Электронный ресурс]: учеб. пособие / Е. В. Торгунакова; С.-Петербург. ун-т упр. и экономики. – СПб.: СПбУТУиЭ, 2021. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).
3. Букина, Н. В. К вопросу методологии исследования культурных кодов / Н. В. Букина // Вестн. Бурят. гос. ун-та. – 2010. – № 14. – С. 232–237.
4. Красных, В. В. Коды и эталонные культуры (приглашение к разговору) / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация: сб. ст. / Моск. гос. ун-т. – М., 2001. – Вып. 19. – С. 5–19.
5. Меркулова, Н. Г. Генезис, дефиниция, типологические характеристики понятия «культурный код» в гуманитарном дискурсе / Н. Г. Меркулова // Обсерватория культуры. – 2015. – № 6. – С. 80–84.
6. Симбирцева, Н. А. «Код культуры» как культурологическая категория / Н. А. Симбирцева // Знание. Понимание. Умение. – 2016. – № 1. – С. 157–167. <https://doi.org/10.17805/zpu.2016.1.12>
7. Маслова, В. А. Коды лингвокультуры: учеб. пособие / В. А. Маслова, М. В. Пименова. – 2-е изд., стереотип. – М.: ФЛИНТА, 2016. – 177 с.

8. Маслова, В. А. Лингвокультурный код как способ описания языка / В. А. Маслова // Современная лингвистика и исследования ментальности в XXI веке: к 80-летию юбилею профессора В. В. Колесова / редкол.: В. М. Брицын [и др.]. – 2-е изд., стереотип. – М., 2015. – С. 44–52.

9. Меркулова, Н. Г. Культурные коды головы в отечественном социокультурном пространстве: лингвокультурологические аспекты анализа / Н. Г. Меркулова // Культура и цивилизация. – 2016. – № 4. – С. 287–299.

10. Пименова, М. В. Принципы категоризации и концептуализации мира / М. В. Пименова // *Studia Linguistica Cognitiva*. Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы / [гл. ред. А. В. Кравченко]. – М., 2006. – С. 172–186.

11. Савицкий, В. М. Объем и содержание понятия «лингвокультурный код» / В. М. Савицкий // Культурные коды русской литературы: сб. ст. III Всерос. науч.-практ. конф., Уфа, 15–16 нояб. 2019 г. / Башк. гос. ун-т; отв. ред. Г. Г. Ишимбаева. – Уфа, 2019. – С. 61–71.

12. Красных, В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: лекц. курс / В. В. Красных. – М.: Гнозис, 2002. – 283 с.

13. Попова, З. Д. Семантико-когнитивный анализ языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Воронеж: Истоки, 2007. – 250 с.

14. Абакумова, О. Е. Культурные коды в пословицах о счастье / О. Е. Абакумова, О. А. Сулица // Национальные коды в языке и литературе. Современные языки в новых условиях коммуникации: сб. ст. по материалам Междунар. науч. конф. «Национальные коды в языке и литературе» / Нац. исслед. Нижегород. гос. ун-т; отв. ред. Л. В. Рацибурская. – Н. Новгород, 2019. – С. 3–9.

15. Грыневіч, Я. І. Каляндарна-храналагічны код беларускіх пазаабрадавых лірычных песень / Я. І. Грыневіч // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі фалькларыстык: [зб. арт.] / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск, 2015. – Вып. 19. – С. 201–208.

16. Мезенка, Г. М. Коды культуры і ўрбанімія славян: падабенства і варыяцыі рэпрэзентацыі / Г. М. Мезенка // Мовазнаўства. Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка: XV Міжнар. з'езд славістаў (Мінск, 20–27 жн. 2013 г.): дакл. беларус. дэлегацыі / Нац. акад. навук Беларусі [і інш.]; рэдкал.: А. А. Лукашанец (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2013. – С. 99–108.

17. Гудков, Д. Б. Телесный код культуры: материалы к словарю / Д. Б. Гудков, М. Л. Ковшова. – М.: Гнозис, 2007. – 287 с.

18. Санько, С. Прадмова / С. Санько // Беларуская міфалогія: энцыкл. слоўн. / рэдкал.: С. Санько [і інш.]; [склад. І. Клімковіч]. – Мінск, 2004. – С. 3–11.

19. Швед, І. А. Колеравы код абрадаў жыццёвага цыкла беларусаў і іншых славян / І. А. Швед // Мовазнаўства. Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка: XV Міжнар. з'езд славістаў (Мінск, 20–27 жн. 2013 г.): дакл. беларус. дэлегацыі / Нац. акад. навук Беларусі [і інш.]; рэдкал.: А. А. Лукашанец (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2013. – С. 345–358.

20. Швед, І. А. Энтамалагічны код традыцыйнай духоўнай культуры беларусаў: павук / І. А. Швед // Вучоныя запіскі Брэсцкага ўніверсітэта: зб. навук. пр. / Брэсц. дзярж. ун-т. – Брэст, 2019. – Вып. 15, ч. 1: Гуманітарныя і грамадскія навукі. – С. 107–116.

21. Белорусское общество в контексте цивилизационно-культурного кода: социологическое измерение / И. В. Котляров [и др.]; редкол.: И. В. Котляров (гл. ред.) [и др.]. – Минск: Беларус. навука, 2017. – 392 с.

22. Аузан, А. А. Культурные коды в экономике: как ценности влияют на конкуренцию, демократию и благосостояние народа / А. А. Аузан. – М.: АСТ, 2022. – 159 с.

23. Мельнікава, А. М. Канцэптуалізацыя нацыянальнага ў беларускай прозе першай трэці XX стагоддзя: аўтарэф. дыс. ... д-ра філал. навук: 10.01.01 / А. М. Мельнікава; НАН Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літаратуры. – Мінск, 2017. – 50 с.

24. Куликов, Е. А. Национальные культурные коды в романах Дэна Симмонса: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03 / Е. А. Куликов; Нижегород. гос. ун-т. – Н. Новгород, 2018. – 203 л.

25. Романов, А. А. Культурные коды в лирике Е. Шварц: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01 / А. А. Романов; Саратов. нац. исслед. гос. ун-т. – Саратов, 2021. – 217 л.

26. Калугина, Л. В. Поэзия Владимира Высоцкого и западноевропейская литература Средневековья и Возрождения: взаимодействие культурных дискурсов и культурных кодов: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01 / Л. Г. Калугина. – Омск, 2014. – 153 л.

27. Казютина, Е. С. Национальные культурные коды в художественном тексте Бориса Васильева «Господа волонтеры» / Е. С. Казютина, Е. Г. Озерова // Национальные культурные коды в европейской литературе XIX–XXI вв. Литературный канон в контексте межкультурной коммуникации / Нижегород. гос. ун-т. – Н. Новгород, 2020. – С. 217–224.

28. Белозерова, А. В. Проблема культурных кодов в эстетических исканиях С. Фолкса / А. В. Белозерова // Культурные коды русской литературы: сб. ст. III Всерос. науч.-практ. конф., Уфа, 15–16 нояб. 2019 г. / Башк. гос. ун-т; отв. ред. Г. Г. Ишимбаева. – Уфа, 2018. – С. 23–27.

29. Рапай, К. Культурный код: как мы живем, что покупаем и почему / К. Рапай; пер с англ. [У. Саламатова]. – 2-е изд. – М.: Юнайтед Пресс, 2010. – 166 с.

30. Изотова, Н. Н. Коды японской культуры / Н. Н. Изотова; под ред. Т. М. Гуревича. – М.: МГИМО-Университет, 2021. – 301 с.

31. Эпштэйн, М. Первопачыны. Ключі к культурнаму коду / М. Эпштэйн. – М.: КоЛибри, 2022. – 720 с.

32. Багаутдинова, Г. А. Человек во фразеологии: антропоцентрический и аксиологический аспекты: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.20 / Г. А. Багаутдинова; Казан. гос. ун-т. – Казань, 2007. – 45 с.

33. Ковшова, М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов: лингвокультурологический аспект: автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / М. Л. Ковшова; Ин-т языкознания РАН. – М., 2009. – 48 с.
34. Леонтьева, Т. В. Интеллект человека в зеркале русского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Т. В. Леонтьева; Урал. гос. ун-т. – Екатеринбург, 2003. – 22 с.
35. Степанова, Н. И. Интертекстуальная природа визуального текста рекламы: дис. ... канд. культурологии: 24.00.01 / Н. И. Степанова. – Кемерово, 2013. – 171 л.

References

1. Brazgovskaya E. E. *Languages and codes. Introduction to the semiotics of culture*. Perm, Perm State Institute of Art and Culture, 2008. 209 p. (in Russian).
2. Torgunakova E. V. *Fundamentals of communication theory*. St. Petersburg, Saint Petersburg University of Management and Economics, 2021. (CD-ROM) (in Russian).
3. Bukina N. V. On the methodology of cultural codes research. *Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of the Buryat State University], 2010, no. 14, pp. 232–237 (in Russian).
4. Krasnykh V. V. Codes and reference cultures (invitation to talk). *Yazik, soznanie, kommunikatsiya: sbornik statei* [Language, consciousness, communication: collection articles]. Moscow, 2001, iss. 19, pp. 5–19 (in Russian).
5. Merkulova N. G. Genesis, definition and typological characteristics of the concept of cultural code in a humanitarian discourse. *Observatoriya kul'tury = Observatory of Culture*, 2015, no. 6, pp. 80–84 (in Russian).
6. Simbirtseva N. A. 'Culture code' as a category of culturology. *Znanie. Ponimanie. Umenie = Knowledge. Understanding. Skill*, 2016, no. 1, pp. 157–167 (in Russian). <https://doi.org/10.17805/zpu.2016.1.12>
7. Maslova V. A., Pimenova M. V. *Linguistic culture codes*. 2nd ed. Moscow, FLINTA Publ., 2016. 177 p. (in Russian).
8. Maslova V. A. Linguocultural code as a way to describe a language. *Sovremennaya lingvistika i issledovaniya mental'nosti v XXI veke: k 80-letnemu yubileyu professora V. V. Kolesova* [Modern linguistics and mentality research in the 21st century: to the 80th anniversary of Professor V. V. Kolesov]. 2nd ed. Moscow, 2015, pp. 44–52 (in Russian).
9. Merkulova N. G. Cultural codes of the head in the Russian socio-cultural space: cultural linguistics aspects. *Kul'tura i tsivilizatsiya* [Culture and civilization], 2016, no. 4, pp. 287–299 (in Russian).
10. Pimenova M. V. Principles of categorization and conceptualization of the world. *Studia Linguistica Cognitiva, Vyp. 1. Yazyk i poznanie: metodologicheskie problemy i perspektivy* [Studia Linguistica Cognitiva. Iss. 1. Language and cognition: methodological problems and perspectives]. Moscow, 2006, pp. 172–186 (in Russian).
11. Savitskii V. M. The scope and content of the concept of «linguocultural code». *Kul'turnye kody russkoi literatury: sbornik statei III Vserossiiskoi nauchno-prakticheskoi konferentsii, Ufa, 15–16 noyabrya 2019 g.* [Cultural codes of Russian literature: collection of articles of the III All-Russian scientific and practical conference, Ufa, November 15–16, 2019]. Ufa, 2019, pp. 61–71 (in Russian).
12. Krasnykh V. V. *Ethnopsycholinguistics and linguoculturology*. Moscow, Gnozis Publ., 2002. 283 p. (in Russian).
13. Popova Z. D., Sternin I. A. *Semantic-cognitive analysis of language*. 2nd ed. Voronezh, Istoki Publ., 2007. 250 p. (in Russian).
14. Abakumova O. E., Sulitsa O. A. Codes of culture in proverbs of happiness. *Natsional'nye kody v yazyke i literature. Sovremennye yazyki v novykh usloviyakh kommunikatsii: sbornik statei po materialam Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii «Natsional'nye kody v yazyke i literature»* [National codes in language and literature. Modern languages in new conditions of communication: a collection of articles based on the materials of the International Scientific Conference “National Codes in Language and Literature”]. Nizhny Novgorod, 2019, pp. 3–9 (in Russian).
15. Grynevich Ya. I. Kalyandarna-storage code of the Belarusian tongue-in-cheek lyric songs. *Pytanni mastatstvaznaustva, etnologii, fal'klarystyki* [Questions of art, ethnology of folklore]. Minsk, 2015, iss. 19, pp. 201–207 (in Belarusian).
16. Mezenka G. M. Cultural codes of urbanism of the Slavs: similarities and variations of representation. *Movaznaustva. Litaraturaznustva. Fal'klarystyka: XV Mizhnarodny z'ezd slavistau (Minsk, 20–27 zhniunya 2013 g.): dakyady belaruskai delegatsyi* [Linguistics. Literary criticism. Folklore: XV International Congress of Slavists (Minsk, August 20–27, 2013): reports of the Belarusian delegation]. Minsk, 2013, pp. 99–108 (in Belarusian).
17. Gudkov D. B., Kovshova M. L. *The body code of culture: materials for the dictionary*. Moscow, Gnozis Publ., 2007. 287 p. (in Russian).
18. San'ko S. Foreword. *Belaruskaya mifalogiya: entsyklopedychny slounik* [Belarusian mythology: an encyclopedic dictionary]. Minsk, 2004, pp. 3–11 (in Belarusian).
19. Shved I. A. The color code of the rites of the life cycle of Belarusians and other Slavs. *Movaznaustva. Litaraturaznustva. Fal'klarystyka: XV Mizhnarodny z'ezd slavistau (Minsk, 20–27 zhniunya 2013 g.): dakyady belaruskai delegatsyi* [Linguistics. Literary studies. Folklore: XV International Congress of Slavists (Minsk, August 20–27, 2013): reports of the Belarusian delegation]. Minsk, 2013, pp. 345–358 (in Belarusian).
20. Shved I. A. Zoological code of the traditional spiritual culture of Belarusians: Spider. *Vuchonyya zapiski Brestskaga y'niversiteta: zbornik navukovykh prats = Scientific Proceeding of Brest University: collection of scientific works*. Brest, 2019, iss. 15, pt. 1, pp. 107–116 (in Belarusian).
21. Kotlyarov I. V., Sechko N. N., Shukhatovich V. R., Obrazhei O. N., Sosnovskaya N. A., Yakovleva N. I. (et al.). *Belarusian society in the context of the civilizational and cultural code: sociological dimension*. Minsk, Belaruskaya navuka Publ., 2017. 392 p. (in Russian).
22. Auzan A. A. *Cultural codes in the economy: how values affect competition, democracy and human well-being*. Moscow, AST Publ., 2022. 159 p. (in Russian).

23. Mel'nikava A. M. *Conceptualization of the category «national» in the Belarusian prose of the first third of the XX century*. Abstract of Ph. D. diss. Minsk, 2017. 50 p. (in Belarusian).
24. Kulikov E. A. *National cultural codes in the novels of Dan Simmons*. Ph. D. Thesis. Nizhny Novgorod, 2018. 203 p. (in Russian).
25. Romanov A. A. *Cultural codes in lyrics E. Schwartz*. Ph. D. Thesis. Saratov, 2021. 217 p. (in Russian).
26. Kalugina L. V. *The Poetry of Vladimir Vysotsky and Western European Literature of the Middle Ages and the Renaissance: interaction of cultural discourses and cultural codes*. Ph. D. Thesis. Omsk, 2014. 153 p. (in Russian).
27. Kazhutina E. S., Ozerova E. G. National codes in artistic text of Boris Vasiliev's «Gentlemen volunteers». *Natsional'nye kul'turnye kody v evropeiskoi literature XIX–XXI vv. Literaturnyi kanon v kontekste mezhkul'turnoi kommunikatsii* [National cultural codes in European literature of the 19–21st centuries. Literary canon in the context of intercultural communication]. Nizhny Novgorod, 2020, pp. 217–224 (in Russian).
28. Belozerova A. V. The problem of cultural codes in aesthetic positions of S. Faulks. *Kul'turnye kody russkoi literatury: sbornik statei III Vserossiiskoi nauchno-prakticheskoi konferentsii, Ufa, 15–16 noyabrya 2019 g.* [Cultural codes of Russian literature: collection of articles of the III All-Russian scientific and practical conference, Ufa, November 15–16, 2019]. Ufa, 2018, pp. 23–27 (in Russian).
29. Rapai C. *The culture code: an ingenious way to understand why people around the world live and buy as they do*. New York, Broadway books, 2007. 213 p.
30. Izotova N. N. *Japanese culture codes*. Moscow, MGIMO-University, 2021. 301 p. (in Russian).
31. Epshtein M. *First concepts: keys to the cultural code*. Moscow, KoLibri Publ., 2022. 720 p. (in Russian).
32. Bagautdinova G. A. *Man in phraseology: anthropocentric and axiological aspects*. Abstract of Ph. D. diss. Kazan, 2007. 45 p. (in Russian).
33. Kovshova M. L. *Semantics and pragmatics of phraseological units: linguocultural-tourological aspect*. Abstract of Ph. D. diss. Moscow, 2009. 48 p. (in Russian).
34. Leont'eva T. V. *Human intelligence in the mirror of the Russian language*. Abstract of Ph. D. diss. Yekaterinburg, 2003. 22 p. (in Russian).
35. Stepanova N. I. *Intertextual nature of the visual text of advertising*. Ph. D. Thesis. Kemerovo, 2013. 171 p. (in Russian).

Информация об авторе

Дуктова Любовь Георгиевна – кандидат филологических наук, доцент. Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы, Национальная академия наук Беларуси (ул. Сурганова, 1, корп. 2, 220072, Минск, Беларусь). E-mail: docent2020@yandex.ru

Information about the author

Liubou G. Duktava – Ph. D. (Philol.), Associate Professor. Center for the Belarusian Culture, Language and Literature researches of the National Academy of Sciences of Belarus (1 Surganov Str., Bldg 2, Minsk 220072, Belarus). E-mail: docent2020@yandex.ru